

Egy évszázadnál hosszabb év

Alexander Dubček élettörténete

(részletek)

Alexander Dubček (1921. nov. 27.– 1992. nov. 7.) az 1968-as „Prágai Tavasz” kulcsfigurája. A könyv szerzője úgy véli, hogy az Alexander Dubčekről szóló életrajzi, politikai regénye a magyar olvasóközönséget is megszólíthatja, számot tarthat annak érdeklődésére, mivel a történet nemcsak a főhősről és Csehszlovákiáról szól, hanem az egykori szovjet blokk országairól (Magyarországot is beleértve), valamint Közép-Európáról és Európáról is. A regény végigkíséri Dubček élettörténetét, politikai pályafutását – beleágazva azt a múlt század hatvanas éveinek csehszlovák társadalmi és politikai összefüggéseibe, európai kontextusába. Cseh, lengyel, német, olasz és ukrán nyelvű fordítás készül a regényből. Dubčeket 1992. szeptember 1-jén autóbaleset érte, ezután beszállították a prágai Bulovka kórházba, ahol az ápoló orvosok és nővérek minden tőlük telhetőt megtettek a beteg felépüléséért. A kórház főorvosa Samuel Rozman (prágai zsidó családból származó képzelet szülte személy, mintegy az „ördög ügyvédje”) és a politikus között folytatott társalgás, kettejük élettörténetének egyfajta visszajátszása. Nyíltan beszélgetnek egymással, mindketten az igazságot keresik. Rozman főorvos nagy tisztelője volt Dubčeknek, őszintén hitt a Prágai Tavasz eszméiben; az 50-es évek, a normalizáció évei, az üldöztetés időszakában azonban az ő sorsát is meghatározó módon befolyásolta.

Elszenderedtem. Fogalmam sincs, mennyi ideig aludtam. Talán csak néhány órát, de az is lehet, hogy több napot. Mindegy is volt. Álomban félrebeszéltem, időnként magamhoz tértem pár pillanatra, hangokat hallottam magam körül, de aztán hirtelen megint eltűnt minden, visszahullottam a nemlétebe, a tökéletes csöndbe.

Amikor újra magamhoz tértem, úgy éreztem, végre alaposan kialudtam magam, sőt friss voltam, és fel akartam kelni az ágyból, kedvem szottyant elbeszélgetni valakivel. Most végre tüzetesen szemügyre vettem tartózkodási helyemet: közepes méretű kórházi szoba a szokásos berendezéssel, ágy, éjjeliszekrény, az ablaknál két kis karosszék, és a fekhely mellett egy infúziós állvány.

A keskeny, magas ablakokon beszűrődő fénysugarak lágy árnyalatokkal vonták be a fehér falakat. Háttal állva a szobának egy nővér foglalatostkodott valamivel az ablaknál álló karosszékeknél.

Óvatosan elfordítottam a fejem, pillantásom az ajtóra tévedt, majd felkúszott az ajtó fölé helyezett kerek falióra. Öt perc múlva tizenkettő, annyit mutatott az óra. Milyen különös, futott át a fejem, miközben teljes mértékben tudatomnál voltam: öt perc múlva tizenkét óra! Micsoda párhuzam, mélyebb jelképes jelentősége lehet, mint pusztán a dél-éj jelzése.

Óvatosan, nesztelenül kinyílt az ajtó, s egy orvost láttam belépni; nyomban lehunytam a szemem, ne lássa, hogy magamhoz tértem. Az orvos az ágyhoz lépett és fölém hajolt, bizonyára így történt, mert lehuny szemem érzékelte árnyának finom rebbené-

sét, és orromat megcsapta a dohányosokra jellemző enyhe cigarettaszag.

– Nővér, felébredt a beteg? – kérdezte az orvos.

– Nem, főorvos úr – hallottam a választ. – Alszik. Nem történt semmi különös. A szokásos eredményeket mutatja.

Főorvos, hümmögtem magamban. Szóval maga a főorvos gondoskodik rólam. Ez valamelyest megnyugtató. A nővér azt állítja, az eredmények jók. Akkor hát nincs komoly baj.

– Főorvos úr, ki ez a beteg? – kérdezte váratlanul a nővér, és volt valami a hangjában, ami nem tetszett nekem. – Ennyi figyelmet nem szentel egyik páciensnek sem. Fontosabb a többi betegnél?

Szlovák ápolónő volt; kihallottam beszédéből a kelet-szlovákiai nyelvjárással keveredő prágai akcentust.

A főorvos némi hallgatás után válaszolt. – Nővér, maga nem ismeri Alexander Dubček nevét? – S hangjában a szemrehányás mellett megütközést, szinte megbotránkozást éreztem.

– Valami főfejes?

Ezúttal hosszabb ideig tartott a hallgatás. – Egy legenda –, mondta fojtott hangon a főorvos. – A Prágai Tavasz jelképe. A legnagyobb szlovák! Ezt igazán illene tudnia... Szégyellheti magát!

– Elnézést! – szólt az ápolónő, de a hangjában nyoma sem volt mentegetőzésnek. – Van nekem épp elég bajom. Szlovák? Szlovákiában nem találtam magamnak munkahelyet. Itt maradjak, szüksége van még rám?

– Elmehet. Szólok, ha szükségem lesz magára.

Lépések neszt hallottam, majd halk ajtócsukó-
dást; aztán a főorvos az ágy mellé húzott egy széket.
Csend volt.

Lassan felnyitottam a szemem. A főorvos épp a
szemben lévő fal felé nézett, így alaposabban szem-
ügyre vehettem: olyan hatvan év körülnek látszott,
bár lehet, hogy pár évvel fiatalabb. Ráncok barázdál-
ta arca fáradt, kimerült, ősz haja ritkuló, nyakán vas-
tag erek duzzadnak. Profilból láttam fonnyadt arc-
bőrét, táskás szemét, duzzadt, vastag ajkát és széles,
görbe orrát. Magam sem tudom, miért gondoltam
egyből, hogy zsidó.

Felém fordult, kissé meglepődött, hogy nyitva van
a szemem.

– Hogy érzi magát? Jobban van már? – kérdezte
együttérzőn.

Bólintani akartam, de fájdalom hasított a nya-
kamba. Torkomban szárazságot éreztem.

– Mi történt? – kérdeztem halkán.

– Nem szabad erőlködni. Ne izgassa fel magát!
– válaszolta nyugodtan. – Balesetet szenvedett. Az
autó letért az úttestről, és ön kirepült belőle. Súlyo-
san megsebesült. Már megoperáltuk. Az állapota
javulófélben van, de egyelőre bent kell tartanunk
megfigyelésre. Esetleg... szükség lehet további be-
avatkozásokra. Tudja...

– Mi bajom? – kérdeztem aggódva.

– Megsérült a mellkasa, a gerince meg a belső
szervei. Amennyiben nem lépnek fel szövődme-
nyek, meg tudjuk gyógyítani. Rendbe fog jönni.

– Elnézést... mikor történt?

– Szeptember elsején – hangzott máris a válasz.

Persze, 1992. szeptember elsején, a választások
után, amikor én már csak képviselőként tértem
vissza a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság Szö-
vetségi Gyűlésébe. Bár tagja maradtam az elnök-
ségnek, a parlament tevékenységére gyakorolt nagy
befolyásom megszűnt. A Szövetségi Gyűlésben be-
töltött elnökségem időszaka véget ért; fájdalomdíj
volt, amiért nem indultam a köztársaságielnök-vá-
lasztáson, és beleegyeztem, hogy Václav Havel le-
gyen az elnök.

Engem azonban az idő tájt egészen más kérdés
foglalkoztatott: Mihail Gorbacsov beleegyezését
adta, hogy a Szovjetunióban bizottság alakuljon,
amely kivizsgálja Csehszlovákia megszállásának
körülményeit. A bizottság szándéka az volt, hogy
módszeresen meghallgatja azokat az illetékes politi-
kusokat, akik megválaszolhatják, kik és mely körü-
lmények okozták az öt tagállam csapatainak behívá-
sát az országba, és ki adott parancsot a megszállásra.
Behívtak, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja te-
vékenységének betiltásáról is valljak. Meg akartam
szerezni az eredeti meghívólevelet is, amely Cseh-
szlovákia megszállásának egyik ürügye volt.

Összekészítettem az anyagot, a birtokomban lévő
bizonyítékokon kívül azokat az iratokat is újra át-
tanulmányoztam, amelyeket hiteles emberektől sike-
rült beszerezni. Hittem, hogy a bizottságot meg-

győzik az általam előadott tények és érvek, főképp,
ha valódi bizonyítékokkal is szolgálók.

Egész társadalmunkat megrázta, gyötörte a kér-
dés: valóban hiteles volt az a bizonyos meghívólevél,
amelyet állítólag Vasil Biľak írt? Vajon lehetséges,
hogy egy olyan levél elegendő volt ahhoz, hogy a
szövetségesek félmillió hadsereget mozgósítsanak
Csehszlovákia megszállására?

Beszereztem azokat a bizonyítékokat, amelyek
hozzásegíthettek a kérdés megválaszolásához szük-
séges összefüggések megértéséhez.

Belső meggyőződésem, hogy Brezsnyevnek és
sleppjének nem volt szüksége semmiféle levélre az
invázió megindításához. Megvoltak a maguk indo-
kai, és ezeket tökéletesen meggyőzőnek vélték. Úgy
ítélték, hogy a megszállás elkerülhetetlen. A levél
pusztán álcázó művelet volt, és csupán arra szol-
gált, hogy meggyőzze a közvéleményt: a csehszlo-
vák kommunisták kérték fel a szovjet hadsereget
és a szövetséges országok hadseregeit az ellenforra-
dalom megfékezésére. Biľak és Alois Indra írhatott,
amit csak akart, Brezsnyev mindenképpen a meg-
szállás mellett döntött volna.

– Hol van az aktatáskám? – kérdeztem. – A fekete
kis bőröndöm?

A főorvos értetlenül nézett rám.

– Iratok voltak benne – mondtam. – Fontos bizo-
nyítékok...

A táskában volt a beszédem vázlata is, amely fel-
szólítja a Szövetségi Gyűlés képviselőit, hogy ne en-
gedjék Csehszlovákia felbomlását.

– A rendőrség idehozott minden holmit, amit a
kocsiban és az autó körül talált – válaszolta a főor-
vos. – De nem volt köztük semmiféle kis bőrönd...

Lehunytam a szemem.

– Fontos bizonyítékok voltak benne – ismételtam
újra. – Szükségem lesz rájuk!

– Kérem, nyugodjon meg – mondta szemrehányón
a főorvos. – Ne foglalkozzon most a bizonyítékokkal.

– De foglalkozom – sóhajtottam. – A bizottság
számára állítottam össze... Moszkvába kellett volna
utaznom...

– Moszkvába? – kérdezte érdeklődve a főorvos. –
Értem már... Olvastam az újságban. Biztosan meg
fognak találni a kis bőröndöt. De most feküdjön nyu-
godtan...

– Gondolja, hogy megtalálják? – kérdeztem. – Bi-
zonyos személyeknek nagyon is jól jönne, ha nem
találnák meg...

– Ne aggódjon – csitított a főorvos. – Nyomozók
vizsgálják a baleset helyszínét, és ők nem engedik,
hogy...

Elfordítottam a fejem. A főorvos elhallgatott.

– Bizottság előtt kellett volna tanúskodnom. Pert
akartak indítani a Szovjetunió Kommunista Pártja
ellen. Bünszervezetnek nyilvánítani és elkobozni
minden vagyonát. Tudja, micsoda hatalmas vagyon
az, mekkora értékkel bír? Tanúvallomást kellett vol-
na tennem – folytattam. – És nemcsak nekem... Más
politikusat is Moszkvába hívtak. Beszéltem néhá-

nyukkal. Jaroszewicz azt mondta, hogy érdekes iratok állnak rendelkezésére. Nekem pedig eltűntek a bizonyítékaim... Mintha készakarva történt volna!

A főorvos fészkelődni kezdett a székén. Habozni látszott, kimondja-e, amit gondol.

– Nem lenne szabad nyugtalanítanom önt – szólalt meg kis idő múlva tétován. – De... ez igazán fontos. És az újságok is megírták, akár el is olvashatja. – Rábökött az ablak melletti széken heverő újságpacra. – Jaroszewicz... az ő nevét említette?

Enyhén biccentettem.

– Piotr Jaroszewicz 1970-től Lengyelország miniszterelnöke volt. Tíz évig – ha nem tévedek. Ismertük egymást már korábban... Mérsékelt liberális nézeteket vallott. Nem tudom, milyen bizonyítékok vannak a birtokában... Maga mit akart mondani az előbb?

– Kérem, ne izgassa fel magát... Szívesen adok valami nyugtatót, ha kér.

– Amint látja, teljesen nyugodt vagyok. Történt valami?

A főorvos nem válaszolt azonnal. – Szeptember elsején, aznap, amikor ön balesetet szenvedett... Jaroszewiczet és a feleségét, Aliciát ismeretlen tettesek agyonlőtték.

Mintha tudat alatt vártam volna ezt a hírt, szinte meg se lepődtem. Valami erős hatalomnak, valami még most is nagyon erős hatalomnak érdekében állt, hogy a Csehszlovákia megszállásáról szóló igazságra soha ne derüljön fény.

– Benne volt az újságokban? – kérdeztem.

– Meg a tévében is – bólintott a főorvos. – A Varsó melletti villájukban történt, a gyilkosok nem vittek el semmit a házból, se ékszert, se pénzt. Valami más érdekelte őket.

– Kérem, hadd olvassam el az újságokat...

A főorvos habozott egy percig. – Hagyja most az újságokat, legyen szíves. Pihenjen egy kicsit. Az újságok megvárják.

Nem ellenkeztem. Az újságok valóban megvárnak bennünket, és megőriznek minden rossz hírt. Amúgy is elalvó félben voltam, szemeim lecsukódtak. Még hallottam, ahogy a főorvos felállt a székről, és odébb tolta a padlón. Aztán álomba merültem.

* * *

Már nem hallom a zenét. Halk, meghitt hangon beszélnek hozzám valakik. A nővér azt mondta, a fiaim meg az unokám eljönnek meglátogatni. Pavol meg Milan fiam Zuzkával, a legidősebb unokámmal. Megérkeztek már?

A családom... milyen ritkán gondolok rájuk! Pedig mindig a családom volt számomra a legfontosabb. A támaszom, örömöm, vigaszom, felelősségem; belőle merítettem erőt, bátorságot a próbatételekhez, a sérelmek és megaláztatások elviseléséhez. Soha nem fogom elfelejteni, milyen mélyen érintett apám fivérének, Michal nagybátyámnak a halála. Öngyilkos lett, vonat alá ugrott, amikor a kis szabóipari szö-

vetkezetnél hűtlen kezelést akartak rábizonyítani. Ellene volt az államosításnak, így aztán hamisan megvádolták, 1950 márciusában történt. Természetesen rendben volt minden számla meg irat, az ellenőrzés semmi hibát nem talált. Michal nagybátyám azonban már halott volt. A nagypolitika tönkretette a kisembereket.

Gyakran költöztünk, új lakásokat, új ismerősöket kerestünk, a gyerekek új barátokat. 1949 júniusában pártmunkát kaptam a Trencsényi Járási Pártbizottságon, ügyintézővel foglalkoztam, ámde épphogy csak elkezdtem, máris hathónapos tanfolyamra küldtek a Modor melletti Harmóniába. Alighogy azt elvégeztem, be kellett vonulnom a hadseregbe tartalékos katonai gyakorlatra Csehországba, s amikor onnan visszatértem, kineveztek a trencsényi párt-szervezet első titkárává.

1951 októberében áthelyeztek Pozsonyba, úgyhogy ismét költöznünk kellett. Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkárságára kerültem, a következő évben pedig a Szlovák Nemzeti Front tartósan beteg elnökét, František Kubačot helyettesítettem. Volt némi tapasztalatom abban a munkakörben, három hónapig voltam a Nemzetgyűlés Trencsényi járási képviselője. 1953 januárjában azonban már Besztercebányán voltunk: előléptettek az SZKP megyei titkári posztjára – ez két héttel Sztálin halála előtt történt, néhány nap múlva Klement Gottwald is meghalt.

Sok feladatomból volt, a munka jóformán teljesen lekötött, de azért mégsem annyira, hogy a gondok özöne közepette ne szakítottam volna időt a családomra. Besztercebánya környéke gyönyörű, a gyerekekkel meg a feleségemmel eljártunk kirándulni, síelni az Alacsony-Tátrába, a Magas-Tátrába, hosszú túrákat tettünk, szerettem gombászni, áfonyát meg számocát szedni.

Kívülről úgy látszott, hogy a politikai és a gazdasági helyzet stabilizálódni kezd. Ez azonban pusztán látszat volt. Az embereknek munkába kellett járniuk, gyermekeket szülni és felnevelni, gondoskodni a megélhetésről, örülni és búsulni, színházba, moziba és kocsmába járni, tavasz jött a télre, ősz a nyárra... Csupa derűt tükröztek az újságok, a filmhíradók a szocialista építés sikereit sulykolták a nézőkbe, a rádió vidám dalokat és csasztuskákat közvetített. Csakhogy mindezek fölött, sötét fellegeként kétségek tornyosultak. Továbbra is folytatódtak a tisztogatások, a hamis optimizmus külszíne alatt ott lapult a társadalom feszültsége. Nem múlt el az emberek nyugtalanossága, nem értették, miért végezték ki Clementist, miért támadják és számolják fel az egyházakat, hogyan és miért halt olyan különös halált Jan Masaryk, miért vált kegyvesztetté Karol Šmidke, miért került akasztófára Milada Horáková és Helior Píka – és így tovább, számtalan kérdés, megmagyarázatlan ügyek, kétségek... A skizofrénia rosszindulatú daganatként burjánzott a társadalomban: egyfelől a lelkesedés, az építés öröme, a vonzó eszmék, amelyekben hittem, más-

felől a törvénytelenység és erőszak, torzulások és méltatlanság... Miképpen lehet összehangolni ezt az egészet, harmóniát teremteni a valóság és az eszmények között?

Gyötrődtem emiatt, gyakran elgondolkodtam ezeken az ellentmondásokon. Most is, amikor utólag elmélkedem mindezen, úgy vélem, hogy valamikor ezekben az években – meg a moszkvai tartózkodásom idején – született meg az a belső meggyőződés, miszerint elengedhetetlenül szükséges megreformálni, megváltoztatni a rezsimet, a rendszert, ha nem akarja felemészteni magát, és kudarcha fulladt kísérletként eltűnni a történelem süllyesztőjében.

Évekkel később rájöttem, hogy a múltat nem tudjuk megváltoztatni, de az álláspontunkat igen.

Az unokámat hallom? Zuzka beszél hozzám? „Nagyapócskának” hívott. A többi unokám is így szólított. Nagyapócska... Amikor csak teheték, mindig eljöttek hozzám, és noha a titkosrendőrök állandó őrizet alatt tartották a házunkat, azt nem tilthatták meg, hogy a gyermekeim és az unokáim meglátogassanak. Az unokák a kutyákkal szoktak játszani, először Strelkával, a keverék kutyussal, később az én Tur nevű nagy farkaskutyámmal meg Luxszal, a foxterrierrel. Segítettek nekem a kertben, komoly ábrázattal figyelték, ahogy nyesem és oltom a fákat, metszem a szőlőt, kapálom az ágyásokat vagy a ház körül barkácsolok. Iparkodtak segíteni, komolyak voltak és szorgalmasak, el akarták nyerni a tetszésemet, persze én támogatattam és bátorítottam, mindig megdicsértem őket, éreztettem velük, hogy fontosak nekem és szeretem őket. Milan kislánya, Evička kis unokám szeretett velem barkácsolgatni, nagyapócska – mondogatta –, tessék, itt a „csapkodó”, és ideadta a kalapácsot vagy valami más eszközt. Milan annak idején „kiképzésre” járt Turrall, először Prágában a Stromovka parkba, később Pozsonyban a Vörös Híd közelébe, sőt még a Zväzarm honvédelmi sportszövetség kinológiai klubjának is tagja volt. Tur kitűnően kiképzett kutya volt. Katarína Lazarová író nő felajánlotta Milannak, hogy Tur szerepeljen a *Nero szabadon* című filmben, és Tur eljátszotta a kutyafőhóst. Micsoda paradoxon! A mi farkaskutyánk később a Belügyminisztérium regisztrált tartalékos kutyája lett, eszerint válsághelyzet esetén kölcsönvehetők tőlünk. Egyébként ennek megvoltak a maga előnyei: nem kellett kutyaadót fizetnünk, és még igazolványt is kaptunk, amivel olcsó húst vásárolhattunk a vágóhídon. Tur a Belügyminisztérium munkatársa – tartalékos – volt...

Sok időt töltöttünk együtt a szenci víkendházunkban a Napfényes tavaknál, főleg nyáron, amikor szép idő volt, és a gyerekek fürödhettek meg csónakázhattak. Olyankor nem feszélyeztettem, hogy figyelnek bennünket, nem is törődtem vele: az ember megszokja azt is, hogy állandóan a sarkában vannak, zavarják a magánéletét, és nem hagyják, hogy azzal érintkezzen, akivel szeretne.

Amikor csak tehettem, sétálni vittem a kis unokáimat. Zuzkával korcsolyázni is eljártunk akkoriban: amikor a Szövetségi Gyűlés elnöke voltam, és Zuzka már nagyobbacska volt, kimentünk a jakubovi befagyott tóra, és addig szántottuk a jeget, amíg a hideg kicsípte az arcunkat, és kezünk-lábunk elgémberedett.

Emlék a közelmúltból... Alig egy éve, 1991 novemberében ünnepeltem a hetvenedik születésnapomat. Mišík utcai házunkban összegyűlt az egész család meg néhány közeli barát. Hiányzott azonban a társaságból az én szeretett feleségem, Anna. Már nem volt közöttünk... Sokat gondoltam rá, fájt a hiánya, de a fájdalommat enyhítették a gyermekeim meg az unokáim, az, hogy együtt vagyunk, hogy egy vérből való vagyunk, hogy továbbviszik az életet...

Megjöttek! A fiaim, Pavol meg Milan, Zuzkával, az unokámmal. A nővér segített felülni, két párnával megtámasztotta a hátamat, meglazította a csöveget és levette az infúziót. Úgy néztem ki, mint egy könnyebb műtéten átesett páciens, aki alig győzi kivárni, hogy hazaengedjék. Úgy tettünk, mintha minden rendben lenne, és majd megint nagyokat fogunk sétálni, eljárnak a szenci víkendházunkba, fácskákat oltunk a kertünkben, úszni, korcsolyázni fogunk...

Muszáj volt elmosolyodnom, ahogy eszembe jutott egy emlék a legfiatalabb fiam, Milan gyerekkorának idejéből. Nem tudjuk, hogyan s miért, de kezdettől fogva Miškónak hívtuk. Milan volt a neve, valahogy mégis ráragadt a Miško. S aztán amikor eljött az iskolai beiratkozás ideje, és bediktáltuk az igazi keresztnevét, nagyon meglepődött, és sokáig nem tudott megbarátkozni a nevével...

Mindennapi dolgokról beszélgettünk, egyszerű mondatokkal, keresetlen szavakkal, amelyek egy ilyen helyzetben a legbecsesebb értéket jelentik: tisztelettel adóznak az életnek.

Nem tudom, mennyi időt töltöttek nálam, egy órát, vagy talán kettőt. Amikor elköszöntek, igyekeztünk vidámnak látszani, de hirtelen rám tört a kegyetlen felismerés: lehet, hogy most láttam őket utoljára. Kiürült a szoba. Arcomat a párnába fúrtam, és a könnyeim beleperegtek.

Nem akartam, hogy sírni lássanak.

* * *

Miért gondolok erre? Mi értelme van? Harmadik műtétemre várva, súlyos állapotban fekszem az ágyon... Miért gondolok a barátaimra, miért foglalkoztatnak olyan kérdések, hogy vajon mi lett volna, ha nem szállnak meg bennünket, vajon lehettem volna-e államelnök?

Borús elmélkedésemet félbeszakította a főorvos érkezése. Ő is gondterhelt arcot vágott, mintha csak azonos hullámhosszra lennének hangolódva.

– Nos, végérvényesen eldőlt – közölte mesterkélt nyugalommal. – Kiestem... Nem választanak meg!

Ketten maradtak, nekik van a legnagyobb hangjuk mind közül..., de orvosnak csapnivalók. Fő, hogy részt vettek a Polgári Fórum tevékenységében, majd a Polgári Demokrata Párt tagjai lettek. Ilyen időket élünk...

Bár sajnáltam a főorvost, mégsem hagytam ki, hogy megkérdézzem:

– Remélem, ezért nem engem hibáztat...?

A főorvos elvigyorodott.

– Nem, ön erről nem tehet – felelte rezignáltan. – Ön túlságosan tisztességes. Nem önnek való kor ez a mostani... Elérkezett a ragadozók kora. Török magukat a pozíciókért...

– Mesélhetne nekem erről valamit – mondtam békéltetőn. – Már mint a saját gondjairól. Többnyire rólam beszélgetünk... pedig magának is hányatotott sors jutott.

A főorvos megrázta a fejét.

– Nem, önhöz képest én jelentéktelen emberke vagyok, ahogy mondani szokás, egy a milliók közül! Hálás vagyok önnek a beszélgetéseinkért, amelyek csak megerősítették bennem, amit korábban gondoltam... A nagy személyiségek befolyásolják a mindennapi kisemberek életét... És ez azt jelenti, hogy az ön döntései kihatottak az én sorsomra csak úgy, mint több millió hozzám hasonló ember sorsára. S a felelősség mértéke... De nem erről akartunk beszélni!

– Valóban nem erről – mondtam nyugodtan. – Miért ne mondhatná el nekem, hogyan is történt, amikor felkeresték magát a titkosrendőrök, és felajánlották, hogy ügynök legyen? Hm? Abban az időben, amikor engem megfigyelés alatt tartott az Állambiztonság, maga az ügynökük lett... Egyébként bizonyára tudja, hogy én a Szövetségi Gyűlés elnökeként elutasítottam az átvilágítási törvény aláírását. Megpróbáltak emiatt leváltani, de nem sikerült!

A főorvos felélenkült. – Tudom! A 451/1990. törvény. Batték alelnök írta alá ön helyett, és persze Havel meg Čalfa is aláírta. Ön nem. Hálás voltam önnek ezért. Másfelől viszont... megértem, hogy tisztázni kell a múltat. Még akkor is, ha ráfizetek... Valóban érdekli a történetem?

– Természetesen – motyogtam.

Nem válaszolt azonnal, egy darabig csak állt, földre szegezett tekintettel igyekezett koncentrálni.

– Nehéz dolog visszaemlékezni rá – szólt végül vonakodva. – Említettem már önnek, hogy az átvilágítás után kirúgtak az orvosi karról. Persze dühített, de valahogy beletörődtem, sőt még hősnek is éreztem magam, a rezsिम áldozatának. A mi családjunkban nem számított újdonságnak! Volt benne némi zsidó mazochizmus, önsajnálattal... ugyanakkor ellenszegülés meg dac is! Csakhogy nem sokáig tartott, munkát kellett találnom. Nagy nehezen felvettek segédápolónak a zbraslavi kórházba. Aztán onnan is kirúgtak, valakinek nem tetszettem, nem tudom, meglehet, hogy utasítást kaptak... Végül egy kazánházban helyezkedtem el.

– Kazánház – mondtam megértőn. – A normalizáció idején a cseh és szlovák disszensek kedvelt helye! Hány mai politikus nevelkedett kazánházban...

– Kellemes hely volt – folytatta zavartalanul a főorvos, figyelmen kívül hagyva enyhén csípős megjegyzésemet. – Valóban, a lehető legkevesebb munka, rengeteg szabad idő, csend, jó meleg, senki nem zavarta az embert... Ne csodálkozzon, hogy kedvelt hely volt! Persze gázkazánok voltak, általában teljesen automatizálva, úgyhogy bőven jutott idő olvasásra, írásra, összejövetelekre. A kazánházak hamarosan valamiféle vitaklubokká alakultak. Lassan jöttek létre, fokozatosan, spontán módon, bármiféle szervezés nélkül, mégis egyfajta sajátságos, a hatóságokkal és a hatalommal, a normalizátorokkal szembeni ellenállás földalatti hálózatává terebélyesedtek.

A főorvos elhallgatott, látszott rajta, hogy folytatni akarja, de mintha habozott volna, nem akart belebonyolódni a részletekbe.

– Nem akarom hősnek feltüntetni magam! – jelentette ki határozottan. – Nem is voltam az. Amennyire komoly, fontos, és lényeges... annyira szórakoztató, vidám és egy kissé švejkes volt az a kazánházi földalattiság. Igen, így igaz, szidtuk a bolsevikokat, komcsikat, Husákot, megvetettünk mindent, ami a rezsिम sajátja volt. Akadtak olyanok is, akik nem voltak hajlandók metróval utazni, mert azt a kommunisták építették... Sajátságos tiltakozási forma! Amellett megvitattuk azt is, hogyan lehetne megváltoztatni a rendszert, aktivizálódni, megszólítani az elégedetleneket... Minden lehetséges témáról beszélgettünk, zenéről, irodalomról, szamizdatokról, külföldi kapcsolatokról. Amikor a kazánházban véget ért a műszak, elmentünk sörözni valamelyik a kiskocsmába, amelyek időközben szintén a diszszidensek találkozóhelyeivé váltak. Néha találkoztunk valakinek a lakásán, ahol szamizdatokat másolgattunk, könyveket olvastunk, amelyeket Tigrid, Kavan, Škvorecký juttatott el hozzánk... Mindez igazán szép volt, olyan... magasztosan éreztem magam! Ugyanakkor éreztem ama régi zsidó hiúságot is! Sejtettem, hogy nem fogok sokáig kitartani, voltaképpen nemcsak a zsidó hiúság tette, hanem a hétköznapi cseh puhányság is.

– Hm... Engedett Mefisztó csábításának?

– Nagyon toleráns, ha a titkosszolgálatot Mefisztónak titulálja! Elvégre Mefisztó a világ minden gyönyörét kínálta Faustnak, az Állambiztonság pedig csak egy kis nevetséges üzletet ajánlott nekem... Befelezhetem orvosi tanulmányaimat! Azon az áron, hogy feladom a kazánházbeli barátaimat. Lássá be, ez óriási különbség!

– Ahogy vesszük – mormogtam, nem akarózt meddő vitákba bocsátkoznom. – Az a fontos, hogy mit válaszolt, elfogadta-e az ajánlatukat.

– Bizonyára arra számít, hogy mentegőzni fogok – felelte fesztelenül. – Esetleg hallani szeretné, hogy micsoda kínokon mentem keresztül, milyen

skizofrén állapotba kerültem, hogy szinte freudi meghasonulás vett erőt rajtam... Elutasítani vagy elfogadni? Úgyszólván hamleti kérdés volt abban az időben. – Kurtán felnevetett. – Semmi ilyesmi! Alig vártam, hogy felajánlják... Meglepi önt? Elítél érte?

– Nem ítélek el senkit – feleltem. – Egyesek ellenálltak, mások nem. Maga... nem. Ez saját lelkiismereti kérdése.

– Nem, nem lelkiismereti kérdés volt – tiltakozott –, hanem észszerű számítás. A rendszerváltozás lehetőségére reménytelennek tűnt. Jóformán mindannyian úgy gondoltunk, hogy a mi életünk idején semmi nem fog változni. Bebetonozódott a rendszer. Megszállás alatt tartott bennünket egy félmillió hadsereg. A világ közömbös volt a sorsunk iránt. Nekem pedig már nem volt elég a kazánház... Vissza akartam jutni az orvosi karra, be akartam fejezni a tanulmányaimat, orvos akartam lenni.

– Nagyon nyíltan beszél erről az egészről. Valahogy mégsem tudom elhinni, hogy nem érzett lelkiismeret-furdalást.

A főorvos kissé elbizonytalanodott.

– Nos, igen, bizonyára – motyogta. – Én azonban biztos voltam benne, hogy a titkosrendőrökkel csak olyasmit közlök, amivel senkinek nem ártok. Érti? Mondok nekik néhány közhelyet, elmondom, amit nélkülem is tudnak, lojálisnak tettetem magam, de magamban, a lelkemben megvetem, kigúnyolom őket...

– Az nem úgy működik – vetettem ellen. – Az államvédelmis fickók egyáltalán nem ostobák. Ne becülje alá őket. Általában tévesen ítélik meg őket... Az Állambiztonság átgondolt módszerekkel dolgozik. Néha empátikus, máskor drasztikus módszerekkel... Gyakran e két módszer párosításával.

– Igen – helyeselt. – A régi, jól bevált taktika... Egy jó ember meg egy gonosz! Kiegészítik egymást. Engem is ketten kerestek fel, mint az ócska viccekben. Egy magas sovány meg egy alacsony kövér... Ha lenne érzékem a komikumhoz, azt mondanám, tökéletes bohózat. Kiskocsmákban találkoztunk, első pillantásra ártalmatlan trió, én mindig egy pohár sört kértem, emlékszem, az alacsony kövér gyomorkeserűt ivott, a másik, a magas sovány csak kávé, nagyritkán egy vodkát, ami kitartott neki egész ottlétünk alatt. Az alacsony kövér elég gyakran berúgott, és olyankor mindenfélét összehordott, amíg a másik, a magas sovány meg nem fékezte... És amikor felöntött a garatra, leplezetlenül szidni kezdte a rezsimit, kritizálta a rendszert, majdnem elhittem, hogy őszintén gondolja. Ugyanis soha nem tudtam, nem engem provokál-e, nem akar-e csőbe húzni, hogy csatlakozzam a kritizáláshoz, és eláruljam magam. De én vigyáztam! Persze nem védelmezhettem a rezsimit, ha egyszer nem voltam a híve, viszont nem akartam nyíltan megmondani a véleményemet, semmi értelme nem lett volna. Miután kimerítettük a szokásos általános témákat, elkezdtek faggatózni a konkrét emberekről, kérdezősködtek a véleményük felől, mit csináltak, hol jártak, kivel találkoztak, kap-

tak-e külföldről könyveket vagy folyóiratokat, nem készül-e valami nyilatkozat, államellenes akció, titkos találkozó valakinek a lakásán, szóval... minden érdekelte őket! Nem volt egyszerű dolog hitelesen s ugyanakkor úgy válaszolni, hogy azt az érzést keltsem bennük, együttműködöm velük, miközben vigyáznom kellett, nehogy ártsak valakinek, ne mondjak olyasmit, ami valakinek a kárára lehet... Egyre inkább belegabalyodtam.

Figyelmesen hallgattam. Akárcsak korábban, most is tudatosult bennem, hogy hasonló sors jutott emberek tízezeinek, akik küzdöttek a lelkiismeretükkel, megalkuvásokat kötöttek, hogy megpróbáljanak változtatni a sorsukon, segítsenek magukon, a családjukon, szeretteiken... s eközben egyre inkább elmerültek az erkölcsi mocsárban, ördögi kelepcebé estek.

– Tényleg visszavettek az orvosi karra – folytatta a főorvos csüggedt hangon. – Folytattam a tanulmányaimat, örültem neki, jót tett a kedélyállapotomnak. Győzködtem magam, hogy mégiscsak érdemes volt beállni ügynöknek, minden méltatlanság ellenére elvégzem az orvost, orvos leszek, megváltom magam a munka által, a nép szolgálatával, s megőrzöm belső szabadságomat. Nem változott a véleményem, sőt éppen ellenkezőleg, a rezsim elleni gyűlöletem fokozódott, még jobban gyűlöltem a kommunistákat, amiért önmegalázásra kényszerítettek, s hogy egyáltalán sor kerülhetett olyan helyzetre, amely miatt megvetem magam... Így képzeltem el! Önnek azonban igaza van, mert ez csakugyan nem így működik. Bármit mondtam, hiába kódósítottam, mégiscsak összeállt a kép azokról az emberekről, akiket feladtam... Az Állambiztonság összegezte, kiértékelte. A tőlem kapott információk alapján megvádolhatták a barátaimat vagy ismerőseimet, vádat emelhetek ellenük. Néhányukat akár el is ítélték! Az egészben az volt a legrosszabb, hogy minél többet elárultam róluk, annál inkább azonosultam velük... A disszensek körében radikálisnak tartottak, sőt némelyek kerülni kezdtek, nem azért, mert besúgó voltam, nem, elvégre azt nem tudhatták, hanem azért, mert túl vakmerőnek tartottak... El tudja képzelni azt a skizofrén állapotot?

– Nem – feleltem őszintén. – Nekem nem voltak ilyen gondjaim.

A főorvos ferde pillantást vetett rám, mintha vissza akarna vágni, de uralkodott magán.

– Egy ilyen dologgal nem lehet megbékélni – folytatta egy pillanat múlva. – Ámde hozzá lehet szokni. Olyan, mint egy púp a háton, egy idő után hozzászokunk. Ezernyi kifogással próbáltam igazolni viselkedésemet. Az volt a legrosszabb, hogy nem beszélhettem róla senkinek. A legjobb barátomnak, a pszichiáternek, a rabbinak vagy a feleségemnek. Nem szólva arról, hogy a feleségemmel nem értettük meg egymást... Miután Barbora kivándorolt, feleségül vettem egy szolid zsidó családból való lányt, de szerelem nélküli házasság volt, elvultunk egymással... A feleségem semmit nem tudott az én

kettős életemről, és nem is érdekelte. Így aztán, paradox módon, a két titkosrendőr lett egyedüli bizalmasom, az alacsony kövér, meg a magas sovány... Nekik elmondhattam a gondjaimat, ők hajlandók és készek voltak meghallgatni, elfogadni, és talán még meg is érteni... Sőt a bizalom jelének tekintették! Vánszorogtak a napok, mígnem elvánszorogtak a nyolcvankilencvenes év novemberéig.

– A barátai és az ismerősei közül senki nem gyanította, hogy maga ügynök? – szakítottam félbe. – Nem sejtették, hogy feladja őket?

A főorvos könnyedén megvonta a vállát.

– Nem tudom biztosan... Azt hiszem, nem. Talán gyanították, de senki nem érezte velem. Ők maguk is, mármint a disszidensek, pontosan tudták, hogy vannak közöttük ügynökök, nyilván sejtették, nem voltak naivak... Persze nem tudták, ki ügynök, ki nem, ki játszik kettős játszmát. És én ottmaradtam velük, kitartottam, sőt a mai napig vannak közülük barátaim! Úgyhogy nem gyanakodtak rám... De most, ha megtudják – márpedig egész biztosan megtudják – hogy ügynök voltam, hogy együttműködtem a titkosrendőrökkel...

Elhallgatott.

– Esetleg majd elmagyarázza nekik, hogy mindez az én hibám. Ha én nem vagyok, akkor...

A főorvos legyintett egyet. – Hagyja ezt – mondta békésen. – Kitartok amellett, hogy ön, Alexander Dubček, személy szerint emberek százazreinek életét befolyásolta, köztük az enyémet is. Abban viszont igaza van, hogy választhattam volna, eldönthettem volna, hogy egész életemben valami kazánházban maradok-e, vagy elfogadom a titkosszolgálat ajánlatát, ügynök leszek, és befejezhetem a tanulmányaimat. Felvetődik viszont a kérdés: miért lettem egyáltalán ilyen választás elé állítva? Miért történt meg? Mi lett volna belőlem, ha nem fejezem be az orvosi kart? Prágai kocsmákban lézengő alkoholista vált volna belőlem, aki... doktor úrnak szólíttatja magát?

– Maga jobb helyzetben volt, mint én – jegyeztem meg. – Mellőlem nem tágitottak a spiclik. Állandóan követtek, éjjel-nappal. Eleinte nehéz volt hozzászokni, hogy minden lépésemet követik. Nem csak engem, a családomat is...

– Ön fontos személyiség volt – mondta a főorvos. – Bocsásson meg az őszinteségemért, a megszállás után várható volt, hogy önt üldözni fogják, nem hagyják meg a tisztségében, megalázzák, hiszen a normalizátorok a főellenségnek tekintették! Ön nem gondolt erre? Nem gondolt arra, hogy a Prágai Tavasz kudarccal végződik? Hogy legyőzik? Mi lesz akkor, ha úgy alakul? Mi lesz önnel?

Elgondolkodtam.

– Őszintén szólva, az utolsó pillanatig meg voltam győződve arról, hogy a szovjet vezetés – bár mindenre képes – nem szánja rá magát a megszállásra. És hogy velem mi lesz? Az nem számított! Kész voltam akár meghalni is, higgye el, ezek nem pusztá szavak, hanem a belső meggyőződéseim! Nem féltém a haláltól, nem féltettem magamat... de féltettem a honfitársainkat! Amint azt már mondtam önnek: az oroszok vérbe fojtották volna a fegyveres ellenállást!

– Meg is tették – mormogta a főorvos. – Néha úgy viselkedtek, mint a tébolyultak... Ártatlan embereket öltek! Hiszen már beszéltem önnek arról, hogy Prágában segítettem összeszedni és ápolni a sebesülteket meg a holttesteket, megtapasztaltam a saját bőrömen, nekem igazán nem kell az orromra kötni! Az nem holmi tévésorozat volt! Ott igazi vér folyt.

– Tudom én azt! – kiáltottam. – A háborúban meg a felkelés idején is voltak halottak meg sebesültek, az se tévésorozat volt! Én megsebesültem a felkelés alatt... Majdnem meghaltam. És a fivérem odaveszett.

– Nem hasonlíthatja egymáshoz ezt a két dolgot – szakított félbe a főorvos. – A háború az háború, kegyetlen, mi azonban békében éltünk! A háborúban emberek hálnak meg, az valahogy... nos, természetes, várható! Viszont ha békeidőben megtámad egy szövetséges, és az a szövetséges lövöldözni kezd, könyörtelenül öldököl... akkor mit gondoljon az ember? Kit hibáztasson?

– Nyilván nem kell fárasztanom magam a válaszszal – feleltem színlelt nyugalommal. – Hiszen maga tisztában van vele. Ki mást... ha nem engem?

A főorvos elfordult. Hallgatott.

– Különös hogy ezt éppen maga olvassa a fejemre – folytattam indulatosan. – Maga, egy ügynök... Medikus!

Visszahökkenem. Nem akartam, hogy idáig jussunk. A főorvos mereven felállt, valamiféle fájdalom, resignáltság, reménytelenség tükröződött egész testtartásán, arckifejezésén, pillantásán. Kudarcot vallottak a szavak. Úgy tűnt, mérhetetlenül nagy távolság választ el bennünket egymástól.

– Ez semmit nem változtat a dolgon – mondta mintegy elnézést kérően. – Mindketten viseljük vétünk terhét. Ön azért, mert nem jól mérte fel a helyzetet, én pedig a személyes kudarcomért. De ezen már nem változtatunk semmit...

Árgyelán Erzsébet Katalin fordítása